

AGIDA' AGBA-DÉE KUTOLUÚ

Agidáagba-déé níba waagálíná «Káláŋa » ge bıka bénzéé «Đikéeniwá». Báagálıu Káláŋa né nge beeđée Đancó; nna ge baagálıu bokónı bosúu bóu nakúru-daá bánýaá nnaamú sısi : Kanjaawú. Bánýaá Kanjaawú dğ né, bigéé lızóo ge. Kúbónı weení weení weegédé we níbáawu né, ilé ge bánýaá Ngí Táágbá Méndee Ngí-déé Táágbá ge bıbısı sısi **Agidáagba-déé**.

Bówe nnaamú ge wíre bujóó né; nge baalú Kanjaawú-daá bakpa bóu-kiderewu nıgi dçozí. nna ge boosúu bedée kiyaku bánýám kudongolíyóo. Bówe nnaamú bülé ... hálı wúrowá nıwélé iđi kowúrco. Toozo nńi Wúro-kúra izá-daá ge baamu jááma; bıka Wúro-Caá-Samá ilé umu Faránsı. Agidáagba-déé níba qawaalunáa ge Đancó níba; bıka benewáa ge Kóolináa níba, na Kejikáńjó níba; baríŋa, bajaa kúdqum ge.

Agidáagba—déé, na Kóolináa, na Kejikáńjó, bedée sózı wensí bánlám sı né, na Đancó níba qudç, baríŋa, bedée sózı kék kúdqumsı ge. Đancó níba-déé lızóo ge «Kebíga». A bigéé wúro naáru waazí téédi tuń tınaazáánı tıdaá, asée Đancó lızóo waawılı kıwıluu téédi tıganáa iyuú batılı sısi nabóru waalá bedée nńi naáru.

Agidáagba-déé qanjá, kowurásı 6 ge beegédí. Lođo nńi waagágúsı ná qoo bedée qanjá. Wúro umó ge bánýaá sısi: Wúro-Bodé, (Baanya-déé).

Agidáagba-déé, qánnáa kowuro-bóónı 4:

1. Wúro-Baanya-déé
2. Wúro-Jobó-déé
3. Wúro-Akoríko-déé
4. Wúro-Kúra-déé

Wúrowá wenbá beeđi kowúrco qoo qanjá hálı kífađe qına né, bedée yurá ndj; báa weení na idée kowuro-bóuwú:

Ngí-Táágbá, ilé woozuu ná téédi.

1. Wúro-Jobó (Wúro-Jobó-déé)
2. Wúro-Adójm (Akoríko-déé)

3. Wúro-Kúra (Wúro-Kúra-déē) ılé waamu ná Jáámawá.
4. Caá-Samá (Baanya-déē) ılé waamu ná Faránsiwá.
5. Wúro-Akóndɔ (Akóndɔ-déē) Wúro umó né ,idéē tóm waalá qóni pááá bidekéena amuuzé.Biiyéle idéē sím-wóró né, idéē níba weeze téédi, káma,waanáázi ıráa bidekéé na cíkɔ. Báa na sinje wóre kína ge nyáádála Agidáagba-déē nbózı sisı: báwılı nya Akóndɔ-déē,baríŋa beeeyéqı bité.
6. Wúro-Bodé,ılé waagálızí ná téédi. kiderewu-daá.Idéē kowuro-boowú ge (Baanya-déē).
7. Wúro –Buraáma (Wúro-Jób-déē)
8. Wúro-Akoríko Aláasanı(Wúro Akoríko-déē)
9. Wúro-kúra Táayiru(Wúro-Kúra-déē). llé idíí na ku kowúrco qj.

Đukééníwá baasí, séédıwá ndındı ge Agidáagba-déē: Mósłá, Kóoli, Nícéé, Sengbewá, Đááruwá, Nówóowá, Nánta.

Agidáagba-déē níba-déē kangara né,téédi ríŋa waada ná noj bacáa kí. Bédeé kúbóní ge banŷaá sisı: **Búkari-faadíni**. Bédeé kangara kum kínveríi bedéē weezuú na alaafitya-qoozí. Weení ıríŋa sı ılá ırawó juutá ne, kangara kum kínwılíi ku budóu izíre.

Agidáagba-déē Lızásı:

Agidáagba-déē lızásı kée 5: Kanjaawú, Kúbiyóo, Ñbo-Ñbo, Káñnyáázi, Caá-Buruú,

Kanjaawú né,kelé kegée fɔɔrɔ́ ge.Cənjɔŋá-déere, buka kozuwáa. A sı baláa ke,kelimbíré céńgbála ge bánlaá ke. Amá, kowená kíwıluu nakóru kánwılíi téédi-daá. Kángalızú kadı kedéē nań abaalú ge ıkóni wéngilím téédi-daá Bídéē nań umó né, ína qaána namíni bedéngeezi. Na kúbónáa wooyuú batılı bulé né, na bakpa nań umó boboná bakálaa ke.

Kúbiyóo né, kelé kegée booniyóo-déere ge. Kanjaawú-déē bú naáru nbılé kelé.Wenbí níŋınáa bánlaá kanjaawú né, bulé qυdqı ge kamí.

Ñbo-Ñbo qυdqı kée booniyóo. Amá, Kanjaawú-déē bú naáru qυdqı nbılé. Wenbí níŋınáa bánlaá kanjaawú né, bulé qυdqı ge bánlaá kamí.

Káñnyáázi kelé né, kedekéé Kanjaawú-déé bú. Kelé kegée búúre ge. Bánlaá ke kelimbíré báa wendé abaalú. Tééwu ge kóngonáa.

Caá-buruú né, kelé kójóó ge nyasi. Yíkayóó qó; bunyó ade ge bika bingbanáa isóódáá. A bíni waadála, bunyáa, na bukálizí kífası. A sí baláa ke, kelimbíré kúfulumqé báa wendé ge bánlaá ke. Tééwu qvóqó ge kóngonáa, na weezuú na alaafíya.

Tóó, wenbí Agidáagba-déé yáásı kéé bí né nbilé.

Mogoobýa aláa na abaaláa Tem kalaqáa, tákaraqá kína, kigéé kíñvulísi qáázá-qó ge. Kíñwilúi qáá caanadóm wentí qáá qájaájaanáa wáalá bí ge qédéé teevólási woozúu susúu né.

Amá, dénveerím míi sisı: téédi cíkó ge qáñbuzi qymáa. Bulé né, a weení inyi sisı:wene bidéé izáfúlúde téédi natóru-rçozí né, wánbuzi ikáymaa qáá wentí turíja tuwe né, bika qibúúzi qinyóózı qılá nýjnáa tiganáa qánlám̄ti né.

Múgoobú : Caanyáawu Kpeegúúní «Móóru»

1ère édition Juin 1986.

2ème édition Juillet 1989.

3ème édition ressaisie par CLTem en 2015.

CLTem, BP 200, Sokodé, TOGO